

IJTIMOIIY SOHALARNI O'RGANISHDA SOTSIOLOGIK TADQIQOTLAR AHAMIYATI

Abduvohidova Elnora Shermuhammadovna

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston, Milliy universiteti Ijtimoiy
fanlar Fakulteti, Sotsiologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya:

Jamiyatda ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy va iqtisodiy vaziyatni o'rganishda sotsiologik tadqiqotlarning o'rni kattadir. Sotsiologiya aholining ma'lum ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga munosabatining o'ziga xos ko'rsatkichi hisoblanib, fuqarolik jamiyati, inson huquqlari va erkinliklarini kengaytirishga xizmat etuvchi fandır. Sotsiologiya o'ziga xos ilmiy tushuncha va metodlar orqali jamiyatni konkret tadqiq, etishni, ishonchli ilmiy faktlarga tayanib jamiyat istiqbolini oldindan ko'rishni, yetilgan muammolarni okilona hal etish uchun tavsiyalar berishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Kalit so'zlar: sotsiologik tadqiqot, anketa usuli, tarqatish yoli, pochta va matbuot orqali otkaziladigan anketalar, interv'yus usuli, gipoteza, kuzatish, eksperiment.

СОЦИОЛОГИЯ В ИЗУЧЕНИИ СОЦИАЛЬНЫХ СФЕР ВАЖНОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Узбекистан имени Мирзо Улугбека

Национальный университет, факультет социальных наук

студентка 2 курса социологии

Абдувахидова Эльнора Шермухаммадовна

Аннотация: Социологическое исследование играет важную роль в изучении общественно-политической, духовной и экономической ситуации в обществе. Социология является своеобразным индикатором отношения населения к тем или иным социально-экономическим процессам и служит расширению гражданского общества, прав и свобод человека. Социология стремится изучать общество с помощью конкретных научных концепций и методов, предсказывать будущее общества на основе достоверных научных фактов и давать рекомендации для рационального решения назревших проблем.

Ключевые слова: социологическое исследование, метод анкетирования, метод рассылки, почтовые и пресс-анкеты, метод интервью, гипотеза, наблюдение, эксперимент.

SOCIOLOGY IN THE STUDY OF SOCIAL SPHERES IMPORTANCE OF RESEARCH

Abduvahidova Elnora Shermuhammadovna

Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek National University,

Faculty of Social Sciences 2nd year student of Sociology

Annotation

Sociological research plays an important role in the study of the socio-political, spiritual and economic situation in society. Sociology is a unique indicator of the attitude of the population to certain socio-economic processes and serves to expand civil society, human rights and freedoms. Sociology aims to study society through specific scientific concepts and methods, to predict the future of society based on reliable scientific facts, and to make recommendations for the rational solution of mature problems.

Keywords: sociological research, questionnaire method, distribution method, mail and press questionnaires, interview method, hypothesis, observation, experiment.

Boshqa fanlar kabi sotsiologiya insonni o'rab turgan butun dunyosini o'rganmaydi, balki jamiyatning, u yoki bu tizimning bir tarkibiy qismi sifatida kuzatilayotgan jarayonlarini, ularning eng muhim va o'ziga xos bo'lgan xossalarini o'rganadi. Boshqacha qilib aytganda, xususiy ijtimoiy jarayonlarni butunlikka, jamiyatga taalluqli, deb hisoblaniladi. Mashhur amerikalik sotsiolog T. Parsons ta'kidlaganidek, sotsiologiya boshqa ijtimoiy fanlardan farqli o'laroq, «butun jamiyatga, ijtimoiy tizimlarning birlashuviga taalluqli bo'lgan tizim va jarayonlarni o'rganadi»¹ Sotsiologiya shaxsni jamiyatda bajarayotgan faoliyati, o'zlashtirilgan maqomlarini ijtimoiy tizim jarayonlari bilan chambarchas bog'liqlikda o'rganadi. Sotsiologik tadqiqotlarda ma'lumotlar so'rov, hujjatlarni o'rganish, intervyu, kuzatish kabi usullar orqali yig'iladi.

So'rov – biron-bir narsani aniqlash uchun ishtirokchilarga turli usullarda beriladigan savollar yoki murojaatlardir. Sotsiologiyada so'rash usullari muayyan aholi guruhlariga savollar vositasida murojaat qilish orqali birlamchi ma'lumotlarni to'plash ma'nosini anglatadi. So'rash usullarining yozma (anketa), og'zaki (intervyu) hamda sirdan (pochta, telefon va matbuot orqali) ma'lumotlar to'plash shakllari mavjud. Ekspert baholash uslubi – so'rov utkazilayotgan soha bo'yicha ekspert so'rovi o'tkazish va soha mutaxassislari fikrini olish yo'li bilan sotsiologik axborot olish uslubi. So'rov dastlabki axborot olishning eng keng tarqalgan usuli hisoblanadi. Uning yordamida barcha sotsiologik ma'lumotlarning 90 %iga yaqini olinadi. So'rov har doim bevosita ishtirokchiga murojaatni taqozo etadi va to'g'ridanto'g'ri tuzatish qiyin bo'lgan jarayonga qaratiladi. Shuning uchun ham so'rov

¹ Американская социология. Перспективы, проблемы, методы / под ред. Т. Парсона. – Москва, 1972. – С. 364.

ma'lum bir sharoitda, vaziyatga begona ko'zdan chetda bo'ladigan ijtimoiy, jamoa va shaxsiy munosabatlarni o'rganishda katta ahamiyatga ega. Yoppasiga so'rov o'tkazish aniq ma'lumot beradi. Tanlov asosida so'rov o'tkazish tejimli bo'lsa ham ma'lumotlar nisbatan noaniqroq bo'ladi. Agar barcha aholi yoki uning o'rganilayotgan bir qismi asosiy va umumiy majmua deb olinsa, tanlov asosida so'rov o'tkaziladiganlar uning aniq, kichraytirilgan nusxasidir. Bunda xato yoki farq bir necha foizdan oshmaydi.

Kuzatish usuli faqat hozirgi davrda yuz berayotgan hodisalar haqida ma'lumot bersa, so'rov usuli respondentga bevosita murojaat qilib, uning xulqatvori, harakatdan ko'zlagan niyatlari o'tgan davrda qilgan va hozir qilayotgan ishlari, kelajakka mo'ljallangan rejalari to'g'risida batafsil ma'lumot olish imkonini beradi. Ayniqsa, kishining his-tuyg'ulari, kechinmalari, harakat motivlari to'g'risida ma'lumot to'plash kerak bo'lganda, bu usul qo'l keladi. Chunki bu hodisalar kuzatuvchi nigohidan yashirin bo'lib, ularni kuzatish usuli bilan aniqlab bo'lmaydi. Sotsiologik tadqiqot muammoni aniqlash, tadqiqot mavzusini tanlash, mavjud adabiyotni ko'zdan kechirish, mavzu bo'yicha mavjud tadqiqotlar bilan tanishish, gipotezani shakllantirish kabi bosqichlardan iborat bo'ladi. Tadqiqotni shakllantirishda uning loyihasi ishlab chiqiladi, bir yoki bir necha uslubi tanlanadi (masalan, so'rov, hujjatlardan foydalanish). Tadqiqotni o'tkazilib, ma'lumotlar yoziladi, natijalarni ilmiy izohlanadi, olingan ma'lumotlar qayta ishlanib, natijalari bo'yicha hisobot tayyorlanadi.

Sotsiologik tadqiqot usullari ichida eng keng tarqalgani so'rov usulidir. Bu usulning qulayligi shunda namoyon bo'ladiki, tadqiqotning kuzatish va eksperiment usullarini faqat mutaxassis sotsiologlar qo'llashi mumkin bo'lsa, so'rov usulida tadqiqot o'tkazishga qisqa muddatli tayyorgarlikdan o'tgan yordamchilarni ham jalb qilish va ular yordamida respondentlarning katta miqdorini qamrab olish mumkin. So'rov usuli boshqarish uchun qulay usuldir. Bundan tashqari, tadqiqot ko'lamini kengaytirishda so'rov usulining imkoniyatlari juda katta. Bu usul qo'llanilganda katta korxona va muassasalar, sohalar, mintaqalar va hatto, mamlakat miqyosida ham tadqiqot o'tkazish mumkin. Sotsiologik tadqiqotning natijalari mamlakat, hududlar yoki korxonalar miqyosida muhim o'zgarishlarga, ijtimoiy-iqtisodiy tadbirlarni amalga oshirishga turtki beradi. Mazkur natijalar joylarda yechilmay qolayotgan muammolarni ijobiy hal etish, aholining ijtimoiy masalalarini hal etish, mehnatkashlarga namunali ish sharoitlarini yaratib berish kabi bir qator aniq, konkretlashtirilgan chora-tadbirlarni bajarishga yordam beradi.

Bugungi kunda sotsiologik tadqiqotlar natijasida davlat boshqaruvi va jamiyat hayotida muhim qarorlarni qabul qilish ishlari muhim an'anaga aylanmoqda. Tadqiqotlar hisoboti tuzilishi ham ma'lum mezonlarga tayanadi. U tuzilayotganda muammoning qo'yilishi, tadqiq etiluvchi masalalarning ta'rifi, asosiy tushunchalarning nazariy ko'rinishi, muammoning qay darajada o'rganilganligi va uning yechimiga e'tibor beriladi. Alohida e'tiborni tadqiqotning uslublar tasnifiga, tanlovning tuzilishi, axborotlarni yig'ish tartiblariga ajratish kerak. Oxirida alohida bo'lim orqali o'tkazilgan tadqiqot natijalarining har tomonlama tahlili va qo'yilgan masalalarning yechim darajasi tasniflanadi. Bo'limning oxirida tadqiqotning mavjud bo'lgan

amaliy natijalari ko'rsatiladi va aniq xulosalar shakllanadi, tavsiyalar beriladi. O'tkazilgan tadqiqotlarda ma'lumotlar va axborotlarning tahlili hamda ilmiy tasniflash tahliliy ishlarning muhim bosqichi bo'lib, maxsus tizim yordamida olingan natijalarni umumlashtirish iborat. Ma'lumotlarni tahlil bosqichi o'rganilayotgan obyekt haqida olingan axborotni shu obyekt haqida oldindan mavjud bo'lgan axborot bilan solishtirishdan iboratdir. Ma'lumotlarni tahlil bosqichining ma'nosi va maqsadi natijalarning ma'nosini tushuntirib berish, fikrlarni umumlashtirish va yagona nazariy tizimga keltirishdir. To'plangan empirik axborotlarni to'g'ri izohlash va ma'lumotlar mantig'iga mos xulosa va tavsiyalarni shakllantirish tadqiqotchidan katta aqliy mehnat hamda ilmiy-nazariy malakani talab etadi. Shuning uchun empirik materiallarning tahlil qilinishi hozirgi va kelajakdagi masalalarning amaliy yechimi bilan bog'liq bo'lib, aniq xulosalar chiqarish uchun yukori saviyadagi tahliliy madaniyat, to'g'ri va xolis ilmiy yondashuv zarurdir. Natijalarni tahlil va umumlashtirish jarayonidagi ayrim bosqichlarni ajratib tavsiflashga harakat qilamiz. Birinchisi – tadqiqot ilmiy farazlariga mos va muvofiq hosil qilingan empirik ma'lumotlarni tartiblash, guruhlashtirish, klassifikatsiyalashdir. Bu bosqichda tadqiq etiluvchi hodisalarning miqdoriy tasniflari, tadqiqot tomonidan qamrab olingan hodisalar, obyektlar tez-tez takrorlanishi ma'lumotlarni statistik guruhlashga imkon beradi. Ijtimoiy axborotlarning har xil alomatlariga ega bo'lishini hamda tadqiqotlarning vazifalari va maqsadlari xilma-xilligi inobatga olib har xil guruhlashtirish uslublarini qo'llash mumkin. Bu guruhlashtirish hududlar, sohalar, tizimlar, yo'nalishlar va ish ko'lami borasida amalga oshirilishi mumkin. Tahlilning ikkinchi bosqichi – hujjatlar va axborotlarning ishonchliligini va xolisligini tekshirish, ma'lumotlarni umumlashtirishdir. Bu bosqichda turli tasodifiy tasnifga ega bo'lgan axborotlar bir-biridan ajratib olinadi. Uchinchi bosqichda hosil qilingan tavsif orqali mavjud bo'lgan tadqiqotning ilmiy farazlari tekshiriladi. Tahliliy ma'lumot tuzish tadqiqot faoliyatining muhim bosqichi hisoblanadi. Tahliliy tadqiqotning natijalari, tizimlashgan ko'rinishda yakuniy ma'lumotda namoyon bo'ladi. Yakuniy ma'lumotni tayyorlashda shuni esda tutish kerakki, u keyinchalik nazariy ishlarni davom ettirishga asos bo'lishi va ijtimoiy boshqaruv amaliyotida tadqiqotlar natijalarini aks ettiruvchi shakliga ega bo'lishi kerak. Ma'lumot yakuniy xat ko'rinishida joylarga yuboriladi, unda asosiy xulosalar va natijalar keltiriladi.

Maqolamizni xulosalar ekanmiz, sotsiologik tadqiqotlar hayotining ijtimoiy mazmunini, ularning ijtimoiy o'zaro ta'sirini, uni tuzatish va takomillashtirish yo'llarini o'rganadi. Sotsiologik tadqiqotlar ijtimoiy ishning shakllanishi muammolarini tahlil qilishga yordam beradi. Jamiyatning ijtimoiy sohasini takomillashtirish maqsadida uni o'rganish masalasida ularsiz ish qilib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdurahmonov Q., Bozorov N., Volgin N. va boshqalar. «Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi». Toshkent: «O'qituvchi»-2001 yil, 433-443 betlar.

2. Abdurahmonov Q.H., Holmo`minov SH.R. «Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi». Toshkent-2004 yil, 183-194 betlar.
3. Aliqoriev N.S. va boshqalar. «Umumiy sotsiologiya». Toshkent-1999 yil, 146-170 betlar.
4. Bekmurodov M. «Sotsiologiya asoslari». Toshkent: «Fan»-1994 yil, 27-110 betlar.
5. Giddens entoni. «Sotsiologiya». Toshkent: «SHarq»-2002 yil, 758-787 betlar.
6. Elsukov A., Babasov E.M., Danilov A.N. va boshqalar. «Sotsiologiya». Minsk: «Tetra Sitems»-1998 yil, 440-534 betlar.
7. Lavrinenko V.N., Nartov N.A., Shabonova O.A., Lukashova G.S. «Sotsiologiya». Moskva: «YUNITI»-1998 yil, 308-339 betlar.
8. Markovich Danilo. «Sotsiologiya truda». Moskva: «Progress»-1988 yil, 90-112 betlar.
9. Toshenko J. «Sotsiologiya». Moskva: «Prometey-Yurayt»-1999 yil, 69-83 betlar.

